

Корольчук В.М., Корольчук М.С., Мостова І.В.
Психологічні особливості адаптаційного входження студентів
економічного профілю у освітньо-професійну діяльність

Корольчук Валентина Миколаївна, доктор психологічних наук, професор
Корольчук Микола Степанович, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри
Мостова Ірина Валентинівна, кандидат психологічних наук,
завідувач кабінету практичної та експериментальної психології

кафедра психології

Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

Анотація. Наведено результати психологічних особливостей адаптаційного входження студентів економічного профілю в освітньо-професійну діяльність за порівняльним аналізом інтегральних оцінок особистісного адаптаційного потенціалу, вольової саморегуляції, мотиваційної сфери, які розцінюються як критерії адаптивного входження студентів-економістів контрольної та фонові групи у навчальну діяльність упродовж чотирьох років навчання. На третьому курсі навчання в обох групах виявлено ознаки психологічної кризи студентів. Проведений модифікований дебрифінг поліпшив показники вольової саморегуляції та мотиваційної сфери, що зумовило підвищення інтегральної оцінки адаптаційного входження студентів в освітньо-професійну діяльність.

Ключові слова: психологічні особливості, адаптаційне входження, студенти, діяльність

Вступ. Адаптаційне входження студентів у процес навчання у вищому навчальному закладі – це складний, динамічний процес, який визначається зовнішніми і внутрішніми умовами. З урахуванням особливостей соціально-економічного розвитку, системи освіти цей процес вимагає відповідних змін у суспільстві щодо входження до світового освітнього простору. Він також пов'язаний із внутрішнім світом особистості, що зумовлює швидкість і адекватність адаптаційного входження студентів у систему навчального процесу у вищому навчальному закладі (ВНЗ), а також із суттєвою трансформацією оточуючого соціального середовища. [4, 5, 6, 7]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема адаптації до професійно-освітньої діяльності перебуває у центрі уваги таких дослідників, як С.І. Болтвінець, Н.Г. Іпатова, Л.М. Карамушка, О.М. Кокун, О.В. Креденцер, Г.П. Левківська, В.І. Медведєв [1, 2, 3].

Результати аналізу літературних джерел показують, що у 50% студентів, які навчаються у ВНЗ, спостерігаються розлади сну (Г.Г. Аракелов), третина з них мають знижений рівень настрою, пізнавальних та емоційно-вольових процесів, високий рівень тривожності, нервово-психічної напруги (С.І. Болтвінець, Л.М. Карамушка, О.М. Кокун, В.М. Корольчук, О.Р. Малхазов), чверть студентів мають хронічні соматичні захворювання (В.І. Берзін, С.І. Болтвінець, М.С. Корольчук, В.М. Крайкюк, А.Ф. Косенко, Т.І. Кочергіна, В.І. Носков) [8, 9].

Разом з тим, у прямій постановці психологічний супровід адаптаційного входження майбутніх економістів протягом професійно-освітньої діяльності не вивчався. Існує проблема оптимізації методів супроводу їх психологічної адаптації до умов професійного навчання та життєдіяльності, яке ускладнюється тим, що здійснюється на фоні інтенсивного розумового та інформаційного навантаження, самоствердження, самоорганізації і відповідальності, зумовлених переходом у нове соціальне середовище.

Таким чином, значущість цієї проблеми для сучасної молоді та розвитку психологічного забезпечення ефективності освітньої діяльності, її недостатня наукова розробленість зумовили вибір напряму наукового дослідження.

Метою статті є порівняльний аналіз інтегральних показників адаптаційного входження студентів-економістів у навчальну діяльність упродовж чотирьох років навчання. У контексті цієї мети необхідно виконати такі завдання: визначити прояви особистісного адаптаційного потенціалу, вольової саморегуляції, мотиваційної сфери як критеріїв адаптаційного входження студентів-економістів у навчальну діяльність.

За методикою А. Маклакова «Багаторівневий особистісний опитувальник "Адаптивність"» із визначенням інтегральної оцінки особистісного потенціалу соціально-психологічної адаптації (інтегральна оцінка соціально-психологічної адаптації – ІОСПА) [1; 3; 4; 6; 7] студентів, що взяли участь у дослідженні, було розподілено таким чином: контрольна група (КГ – 60 осіб, які мали високі показники), фонові група (ФГ – 30 осіб, які мали низькі показники) і експериментальна група (ЕГ – 30 осіб із середніми показниками). У кожному з восьми семестрів обстеження проводились по п'ять разів: перше – на початку навчання (вересень, лютий), друге – наприкінці зазначених місяців, третє – наприкінці жовтня та березня; четверте – наприкінці листопада і квітня, і п'яте – наприкінці грудня і травня.

При першому обстеженні контрольної групи студентів першого курсу інтегральний показник ІОСПА визначено на рівні 6.5 балів, він упродовж місяця підвищився до 7.8 балів (при $p < 0.05$), і далі до 8.0–8.4 балів. У другому семестрі виявилася певна особливість динаміки інтегрального показника ІОСПА: вже з першого обстеження у контрольній групі студентів спостерігався високий рівень особистісного потенціалу адаптації (8 балів), який зберігся впродовж усього періоду навчання у другому семестрі (8.2–8.3 бали). За результатами аналізу змін показника інтегральної оцінки особистісного потенціалу адаптації з'ясовано, що перший місяць перебування студентів контрольної групи у ВНЗ відповідає періоду преадаптації, а високі показники у подальших обстеженнях свідчать про адекватний рівень адаптаційного входження, який у студентів контрольної групи настає у перший місяць навчання і зберігається протягом першого і другого семестрів.

Перше обстеження фонові групи студентів першого курсу виявило інтегральний показник ІОСПА 3.1 бали, упродовж двох місяців він досяг рівня 3.6 і 4.1

(при $p < 0.05$), у четвертому обстеженні – 4.3 і далі знизився до 3.3 балів (при $p < 0.05$). Аналогічна динаміка інтегральної оцінки показника ІОСПА спостерігалася і в другому семестрі.

Таким чином, порівняльний аналіз показників особистісного потенціалу соціально-психологічної адаптації (СПА) контрольної та фонові груп студентів першого курсу свідчить, що рівень адаптаційного входження у представників контрольної групи в 1.7–1.8 рази вищий, ніж у фоновій групі студентів.

У контрольній групі студентів виокремлено два періоди адаптаційного входження – період преадаптації (перший місяць навчання) та адекватний період стійкої адаптації, який відзначається впродовж подальших обстежень у першому і другому семестрах.

Водночас у фоновій групі студентів адаптаційне входження має свої особливості: період преадаптації відбувається протягом перших двох місяців навчання, а нижче середнього рівня результати ІОСПА у наступних двох обстеженнях і падіння рівня до низького в останньому обстеженні свідчать про неадекватний період адаптації у фоновій групі студентів і про необхідність використання корекційної програми оптимізації можливостей адаптаційного входження студентів цієї категорії.

Аналіз показників ІОСПА у студентів другого курсу дозволив виявити певні особливості їхнього адаптаційного входження, хоча в основному динаміка показників аналогічна тій, яка спостерігається на першому курсі. Результати ІОСПА в контрольній групі студентів на другому курсі фактично не відрізняються від попередніх. В обох семестрах адаптаційне входження студентів характеризується наявністю періоду преадаптації (у перший місяць навчання), і надалі показник ІОСПА з вище середнього досягає високого рівня, що можна розцінити як період преадаптації. До кінця обстеження в обох семестрах показники ІОСПА зафіксовано на високому рівні, що свідчить про період відносно стійкої адекватної адаптації і адекватне адаптаційне входження в навчальну діяльність студентів контрольної групи другого курсу.

У представників фонові групи студентів інтегральний показник СПА у процесі навчання на другому курсі істотно змінюється: з 3.6–3.8 при першому обстеженні до 4.4–4.3 балів при третьому обстеженні в обох семестрах (при $p < 0.05$), що свідчить про період преадаптації, а нижче середнього рівня інтегральний показник СПА у третьому, четвертому і п'ятому обстеженнях говорить про неадекватний рівень адаптаційного входження студентів фонові групи у третьому і четвертому семестрах, а також про необхідність надання психологічної допомоги студентам фонові групи [2; 5; 8; 9]. На третьому курсі у студентів в обох групах відмічаються суттєві особливості ІОСПА, студенти обох груп потребують цілеспрямованої психологічної допомоги.

Проаналізувавши отримані результати, можна констатувати, що у контрольній групі студентів у п'ятому семестрі спостерігається істотне зниження інтегрального показника СПА на 1–1.2 бали, (з 8.1–8.4 до 7.2–7.4 балів), хоча, у цілому динаміка спостерігається в межах попередніх обстежень на першому і другому курсах. У процесі адаптаційного входження у студентів

третього курсу контрольної групи визначено такі особливості: період впрацювання за інтегральним показником СПА у контрольній групі студентів спостерігається на першому місяці навчання; період оптимальної працездатності у третьому, четвертому і п'ятому обстеженнях, але рівень СПА у цілому знизився з високого до вище середнього. Після початкового обстеження, зважаючи на зниження показника СПА, з обома групами студентів проведено модифікований де брифінг [3; 5; 6].

У контрольній групі студентів після дебрифінгу в шостому семестрі інтегральний показник СПА збільшився з 6.8 до 7.9 балів, що можна розцінити як період преадаптації, в подальшому цей показник зафіксовано на рівні попередніх обстежень на першому і другому курсах, тобто на високому рівні (8.1–8.3 бали), що свідчить про зростання адаптивних можливостей студентів контрольної групи після проведення дебрифінгу та про досягнення адекватного рівня адаптаційного входження. У фоновій групі студентів теж відбулися позитивні зміни. До проведення дебрифінгу показник ІОСПА становив 3.6, а у другому обстеженні 4.6 бали (при $p < 0.05$) і надалі він спостерігався у межах середнього рівня (4.9–5.1), що свідчить про адекватний рівень адаптації студентів фонові групи після дебрифінгу.

Таким чином, на третьому курсі відмічено, що після проведеного модифікованого дебрифінгу, в обох групах відбулися позитивні зміни. У контрольній групі студентів із другого обстеження і до завершення навчання на третьому курсі інтегральний показник СПА зафіксовано на високому рівні 7.9–8.3 бали. Водночас у фоновій групі студентів спостерігається скорочення періоду преадаптації і зафіксовано її адекватний період, що вказує на позитивний вплив дебрифінгу на процес адаптаційного входження.

Аналіз інтегральних показників контрольної групи студентів СПА на четвертому курсі навчання свідчить, що вони виявились за абсолютними значеннями найвищими (8.3–8.6 балів) у порівнянні з даними першого, другого і третього курсів у шостому семестрі. При цьому в динаміці відмічено періоди преадаптації (друге обстеження) і період стійкої адекватної адаптації (третьє, четверте і п'яте обстеження), що підтверджує адекватне адаптаційне входження студентів контрольної групи у навчальний процес.

У фоновій групі студентів на четвертому курсі навчання інтегральний показник СПА підвищився до середнього рівня і зберігався на рівні 5.2–5.6 балів, тобто, у четвертому, п'ятому обстеженнях досяг рівня вище середнього.

Таким чином, підводячи підсумки порівняльного аналізу інтегральних показників СПА, як критеріїв рівня адаптаційного входження у навчальну діяльність студентів обох груп упродовж чотирьох років навчання, потрібно відзначити такі особливості:

- у контрольній групі студентів упродовж усього періоду спостереження відмічався високий рівень інтегральних показників ІОСПА, що свідчить про адекватний рівень адаптаційного входження студентів контрольної групи у навчальну діяльність;
- у студентів фонові групи зафіксовано нижче середнього рівень інтегрального показника СПА на першому, другому і третьому курсах (у п'ятому семест-

рі), що свідчить про неадекватний рівень адаптаційного входження студентів цієї групи у навчальну діяльність;

- на третьому курсі в обох групах студентів відмічено особливості: істотне зниження інтегрального показника СПА у контрольній групі студентів на 1–1.2 бали (у порівнянні з попереднім обстеженням) та збереження нижче середнього рівня у фоновій групі студентів, а також його неадекватний рівень адаптації, що змусило застосувати модифікований дебрифінг в обох групах студентів із метою оптимізації їх адаптаційного входження;
- у шостому семестрі після дебрифінгу в обох групах студентів відбулись позитивні зміни: у контрольній групі студентів інтегральні показники СПА, що свідчить про ефективність дебрифінгу й адекватний рівень адаптаційного входження;
- особливості динаміки інтегрального показника СПА у контрольній групі студентів на четвертому курсі навчання у тому, що вони виявились найвищими порівняно з попередніми, хоча і не досягли істотних відмінностей.

У фоновій групі студентів після проведеного дебрифінгу на третьому курсі збереглося поліпшення інтегрального показника СПА до середнього рівня, що позначилось на динаміці періодів адаптації, які на четвертому курсі у фоновій групі студентів відзначено як період преадаптації у перші місяці навчання у кожному семестрі та період адекватної адаптації в третьому, четвертому і п'ятому обстеженнях, що свідчить про адекватне адаптаційне входження студентів четвертого курсу.

Із метою визначення проявів вольової саморегуляції (ВСП) і мотиваційної сфери упродовж чотирьох років досліджено їх рівні та наведено інтегральні оцінки за дев'ятибальною шкалою.

Особливістю навчання на третьому курсі виявилось те, що рівень ВСП знизився у п'ятому семестрі на 0.9–1.3 бали (до 7–7.4 балів) порівняно з аналогічними показниками в контрольній групі на першому, другому і четвертому курсах, що свідчить про необхідність оптимізації рівня адаптаційного входження у представників цієї групи.

Показники мотиваційної сфери протягом п'ятого семестру в порівнянні з попередніми даними теж виявились на 0.8–1.2 бали нижчими, ніж відповідні показники на першому, другому і четвертому курсах. Зниження рівня вольової саморегуляції та мотиваційного компоненту позначилося адекватним зниженням рівня адаптаційного входження у п'ятому семестрі у контрольній групі студентів.

У фоновій групі студентів показники ВСП і мотиваційної сфери мають свої особливості. Рівень ВСП на першому курсі першого семестру збільшився із 3.4 у першому обстеженні до 4.4 балів у третьому (при $p < 0.05$) і далі спостерігався на рівні нижче середнього (3.5–4.2). Порівняльний аналіз інтегрального показника ВСП свідчить, що рівень саморегуляції у фоновій групі студентів на першому, другому і третьому курсах п'ятого семестру відмічався як нижче середнього і потребував відповідної психологічної корекції з метою оптимізації адаптаційного входження студентів.

Мотиваційний компонент навчальної діяльності у

фоновій групі студентів упродовж першого, другого і третього курсів п'ятого семестру зафіксовано на рівні нижче середнього (3.4–4.4 бали), що у сукупності з таким же рівнем ВСП зумовило низький рівень адаптаційного входження, який проявився у тривалих періодах преадаптації та працездатності. У подальшому неадекватний рівень адаптації зумовлював короткий період оптимальної працездатності та нестійкої працездатності, що можна розцінювати як кризу третього року навчання у ВНЗ, це свідчить про необхідність психологічної допомоги в експериментальній групі, а в контрольній і фоновій – про доцільність проведення на початку шостого семестру дебрифінгу з метою оптимізації адаптаційного входження студентів у навчальну діяльність.

Після проведеного дебрифінгу на початку шостого семестру, на третьому курсі у студентів обох груп виявилось поліпшення показників ВСП та мотиваційної сфери, які в контрольній групі досягли високого рівня, а у фоновій – середнього.

Рівень ВСП у шостому семестрі в контрольній групі студентів підвищився з 6.5 до 7.7 і далі до 8–8.2 балів, а інтегральний показник мотиваційної сфери з 4.4 до 5.5 і надалі зберігся на рівні 5–5.6 балів, що свідчить про ефективність дебрифінгу. Позитивний вплив дебрифінгу позначився на рівні працездатності й адаптації в обох групах, що зумовило адекватне адаптаційне входження студентів у навчальний процес.

На четвертому курсі навчання інтегральний показник ВСП в обох семестрах у контрольній групі студентів зберігався на високому рівні (8–8.4 бали). Аналогічно високі показники у цей період і за інтегральною оцінкою мотиваційної сфери (у контрольній групі студентів 7.9–8.4 бали), що зумовило високий рівень особистісного потенціалу соціально-психологічної адаптації, короткий період впрацювання і тривалий період оптимального періоду працездатності в обох семестрах четвертого курсу у представників контрольної групи студентів, це вказує на адекватний рівень адаптаційного входження.

У студентів фоновій групі на четвертому курсі (після дебрифінгу) завдяки високому рівню ВСП і мотиваційної сфери спостерігаються короткі періоди преадаптації та впрацювання і в подальшому зберігається адекватний рівень адаптації та оптимальний рівень працездатності, що зумовило адекватний рівень адаптаційного входження у цій групі студентів четвертого курсу.

Таким чином, підводячи підсумки дослідження за результатами порівняльного аналізу інтегральних показників працездатності, адаптації, вольової саморегуляції та мотиваційної сфери, як критеріїв адаптаційного входження в навчальну діяльність протягом чотирьох років навчання, можна зробити певні висновки.

По-перше, у контрольній групі студентів упродовж усього періоду спостереження відмічався високий рівень як окремих, так і інтегральних показників вольової саморегуляції, мотиваційної сфери, що зумовило короткі періоди преадаптації та впрацювання, і в подальшому обстеженні адекватний рівень відносно стійкої адаптації та оптимальний рівень працездатності, що свідчить про адекватний рівень адаптаційного входження у представників цієї групи.

По-друге, істотно нижчі показники мотиваційної

сфери та вольової саморегуляції у фоновій групі студентів зумовили значно нижчий рівень адаптаційного потенціалу особистості та більш низький рівень працездатності, що виявилось у тривалих періодах преадаптації та впрацювання (до двох місяців). Далі відмічено короткий період оптимальної працездатності, а наявність неадекватного періоду адаптації та періоду нестійкої працездатності свідчить про неадекватний рівень адаптаційного входження студентів фоновій групі у навчальну діяльність.

По-третьє, на третьому курсі навчання в обох групах виявлено ознаки психологічної кризи студентів третього курсу ВНЗ, яка полягає у зниженні рівня адаптації і працездатності студентів контрольної групи, що зумовило зниження рівня адаптаційного входження за рахунок зниження мотиваційної сфери, вольової саморегуляції, проявів завищеної самооцінки і демонстраційної поведінки. У студентів переважає глорична спрямованість, потреба у самовираженні, у славі, у ко-

ханні, підвищена акизитивна спрямованість – прагнення до матеріального благополуччя, до грошей; істотно знизилась у цей період практична спрямованість (це проявлялося незначною радістю від діяльності, роботи).

По-четверте, проведений модифікований дебрифінг поліпшив показники вольової саморегуляції та мотиваційної сфери, що зумовило підвищення індивідуальної оцінки соціально-психологічної адаптації, відносно стійкий адекватний рівень адаптації і працездатності у контрольній групі студентів і позитивно вплинуло на динаміку всіх показників у шостому семестрі (третьій і четвертий курси) у фоновій групі студентів. Це зумовило короткий період преадаптації та впрацювання з середньо вираженим оптимальним рівнем працездатності, що підтверджує ефективність превентивного дебрифінгу у студентів обох груп на третьому курсі навчання (у п'ятому семестрі) та визначає рівень адаптаційного входження, як адекватний.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абабков В.А., Перре М. Адаптация к стрессу. Основы теории, диагностики, терапии. – С Пб.: Речь, 2004. – 166 с.
2. Александровский Ю.А. Состояние психической дезадаптации и их компенсация / Ю.А. Александровский, О.С. Лобастов, Л.И. Спивак и др. – М.: Наука, 2010. – 272 с.
3. Балл Г.А. Понятие адаптации и ее значение для психологии личности // Вопросы психологии. – 1989. – № 1. – С. 15–25.
4. Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности. – К.: Бюл. ВАК України, 2012. – 303 с.
5. Кокун О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: монографія / О.М. Кокун. – К.: Міленіум, 2004. – 265 с.
6. Корольчук М.С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах / М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк. – К.: Ніка-Центр, 2014. – 580 с.
7. Крайнюк В.М. Психологія стресостійкості особистості / В.М. Крайнюк. – К.: Ельга: Ніка-Центр, 2007. – 400 с.
8. Максименко С.Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження. – К.: НДШ, 2013. – 239 с.
9. Левківська Г.П. Адаптація першокурсників в умовах вищого навчального закладу: навч. посіб. / В.Є. Сорочинець, Штифурак В.С. – К., 2011 р. – 128 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANLITERATED)

1. Ababkov V.A. Perre M.. Adaptation to stress. Fundamentals of the theory, diagnosis, therapy. – Saint-Petersburg: Speech, 2004. – 166 p.
2. Aleksandrovskiy Yu.A. Status of mental maladjustment and compensation / Yu.A. Aleksandrovsky, O.S. Lobastov, L.I. Spivak et al. – Nauka, 2010. – 272 p.
3. Ball G.A. The concept of adaptation and its importance for personality psychology // Questions of psychology. – 1989. – № 1. – P. 15-25.
4. Bodrov V.A. Psychology of professional suitability. – K.: Bull. HAC of Ukraine, 2012. – 303 p.
5. Kokun O.M. Optimization of adaptive human capabilities: psychophysiological aspects of activity: monograph / O.M. Kokun. – K.: Millenium, 2004. – 265 p.
6. Korolchuk M.S. Social and psychological support activity in normal and extreme conditions / M.S. Korolchuk, V.M. Kraynyuk. – K: Nika Center, 2014. – 580 p.
7. Kraynyuk V.M. Psychology of personality stress / V.M. Kraynyuk. – K: Elga: Nick Centre, 2007. – 400 p.
8. Maksymenko S.D. Theory and practice of psycho-pedagogical research. – K: NDSH, 2013. – 239 p.
9. Levkivska H.P. The adaptation of freshmen in terms of higher education: navch.posib. / V.Ye. Sorochynets, V.S. Shtyfurak. – K., 2011. – 128 p.

Корольчук В., Корольчук Н., Мостовая И. Психологические особенности адаптационного вхождения студентов экономического профиля в образовательно-профессиональную деятельность

Аннотация. Приведены результаты психологических особенностей адаптационного вхождения студентов экономического профиля в образовательно-профессиональную деятельность по сравнительному анализу интегральных оценок личностного адаптационного потенциала, волевой саморегуляции, мотивационной сферы, которые расцениваются как критерии адаптационного вхождения студентов-экономистов контрольной и фоновой групп в учебную деятельность на протяжении четырех лет обучения. На третьем курсе обучения в обеих группах выявлены признаки психологического кризиса студентов. Проведенный модифицированный дебрифинг улучшил показатели волевой саморегуляции и мотивационной сферы, что обусловило повышение интегральной оценки адаптационного вхождения в образовательно-профессиональную деятельность.

Ключевые слова: психологические особенности, адаптационное вхождение, студенты, деятельность

V. Korolchuk, M. Korolchuk, I. Mostovaya. Psychological features of adaptation entry of economic profile students into educational professional activity

Abstract. The paper gives results of psychological features of adaptation entry of economic profile students into educational professional activity on the comparative analysis of integrated estimates of personal adaptation potential, strong-willed self-control, the motivational sphere which are regarded as criterion of adaptation entry of economical speciality students of control and background groups into educational activity during four years of studying. On the third year of studying in both groups signs of psychological crisis of students are revealed. The carried-out modified debriefing improved indicators of strong-willed self-control and the motivational sphere that caused increase of an integrated assessment of adaptation entry into an educational and professional activity.

Keywords: psychological features, adaptation entry, students, activity